

УДК 519.237.5:621.7

І.І. Іванченко, С.М. Лапач

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна

ВІЗУАЛІЗАЦІЯ В РЕГРЕСІЙНОМУ АНАЛІЗІ ЯК ЗАСІБ ДОСЛІДЖЕННЯ

Не зважаючи на поширення комп'ютерної техніки і наявність великої кількості програмних засобів для роботи з графікою, вона в основному використовується як ілюстративна. Ще більш дивним робить цей факт те, що в наш час відбувся перехід до подачі матеріалу в будь-якій сфері в вигляді візуальних образів, а не текстів і навіть відбулася втрата частиною населення навиків отримання інформації в текстовій формі. Хоча намагання використання графіків в статистичних методах в якості аналізу наявні [1, 2, 3]. До графічних засобів аналізу в регресійному аналізі відносяться: графіки регресійних залишків; графіки маргінальних рівнянь регресії; маргінальні поверхні відгуку; маргінальні лінії рівного відгуку. Використання графіків можливе як власне на побудові моделі (процес уточнення маргінальної структури, тобто конкретної специфікації), так і на етапі використання (обчислювальний експеримент).

Уточнення маргінальної структури і підтвердження адекватності

Маргінальної структурою або конкретною специфікацією є конкретний перелік елементів з яких складається модель, на відміну від загальної структури (специфікації), яка задає вид моделі. Вона (маргінальна структура), як правило, визначається спеціальними програмами, але, по-перше, може бути багато варіантів статистично однозначних, по-друге, не враховує ніякої додаткової інформації, крім самих експериментальних даних [4]. При цьому адекватні з точки зору регресійного аналізу моделі можуть бути неадекватними з точки математичного моделювання, тобто, не відповідати вимогам до моделі. В сучасній літературі з машинного навчання побутують терміни «недонавчання» і «перенавчання». В традиційній літературі це недобір і перебір регресорів в модель.

В [6] приводяться можливі нестатистичні вимоги до моделі. Їх і можна використовувати для уточнення і коригування регресійної моделі.

Слід зауважити, що не завжди уявлення спеціалістів про досліджуваний процес вірні. Це може викликано наступними причинами: їх знання не відносяться до цієї області факторного простору або не до цієї комбінації значень факторів; застарілі (в досліджуваному процесі змінилась сукупність значень зафіксованих факторів); це теоретичні і не перевірені дослідом знання; безпідставні необґрунтовані уявлення (наукова міфологія) тощо. Це означає, що рішення сумісно приймається статистиком і спеціалістом в процесі дослідження моделей і обговорення результатів цих досліджень.

Дослідження для уточнення регресійної моделі

Ознаки занадто великої складності моделі, тобто «перенавчання».

1. Наявність осциляції, тобто, при великій точності опису в експериментальних точках, великі відхилення (нелінійності) між ними. Причиною такої поведінки може бути або занадто високі степені в моделі (як головних ефектів, так і взаємодій), так і неможливість апроксимації даних експерименту поліномом без попереднього перетворення вихідних даних. Можливі дії по зміні моделі: видалення з моделі високих степенів конкретного фактору; проведення спеціальних перетворень значень вихідного фактору (заміна його відповідною функцією).

2. Не плавний характер зміни залежностей: наявність різких змін, перегинів, які не повинні бути присутні, виходячи з фізики досліджуваного процесу.

3. Протиріччя між поведінкою моделі і відомими фактами відносно процесу: відповідність поведінки заданій множині ситуацій, характер залежності у відповідності до факторів.

4. Не зважаючи на відсутність п.п. 1 – 3 і адекватність моделі, вона занадто велика (наближається за кількістю членів до насиченою, тобто до розміру навчальної вибірки) і містить багато високих степенів і складних взаємодій. Причиною цього може бути: розривність факторного простору [7], невідповідність вихідних перетворень (див. п. 1), занижена оцінка дисперсії відтворюваності (встановлена фіктивно; отримана не на повторних дослідах, а на повторних вимірюваннях; повторні досліди проведені в умовах, які виключають частину некерованих неконтрольованих факторів).

Вивчення поведінки моделі

Оскільки основний канал отримання інформації в людини візуальний, то з графічних зображень досліднику легше робити висновки і узагальнення про процес, які потім можна перевірити відповідними обчисленнями (в тому числі і графічними засобами). Використовуються всі графічні засоби відображення регресійної моделі.

Дослідження оптимальної області (чи області функціонування)

Візуальне дослідження оптимальної області дозволяє отримати додаткову інформацію для обґрунтованого вибору оптимальних параметрів процесу.

При наявності кількох локальних оптимумів можливе їх порівняння з вибором кращого з урахуванням технологічних вимог, а також допустимих границь, стійкості, можливостей інших областей з кращими показниками набору факторів, поведінка в області екстремума. Також можливе уточнення розмірів області, дослідження поведінки при зміні певних параметрів. Можливо вибрати менший екстремум, але більш стійкий (зі ширшою областю). Японський підхід в період «японського дива» до розробки технологічних процесів був саме такий: спочатку розроблення стійкого процесу, а потім його оптимізація.

Таке дослідження можливе при наявності відповідних програмних засобів, наприклад ПРІАМ [4, 5]. В ньому можливе дослідження конкретних точок і частин з визначенням координат (значень факторів) і відгуку, зміни масштабу, тощо. Це дозволяє досліднику і інтерактивному режимі досліджувати модель процесу (через графічні образи) і оперативно приймати рішення.

Висновки

1. Використання візуалізації (ліній маргінальних рівнянь регресії, маргінальних ізоліній, маргінальних поверхонь відгуку) дозволяють розширити можливості дослідження і використання рівнянь регресії.
2. Візуальні методи дослідження можуть бути використані для уточнення маргінальної структури і підтвердження адекватності, вивчення поведінки моделі, дослідження оптимальної області (чи області функціонування).
3. Для використання візуальних методів необхідне інструментальне програмне забезпечення, яке має забезпечувати в інтерактивному режимі графічних образів регресійної моделі.

Список використаних джерел

1. Anasse Bari, Mochamed Chfjuchi, Tommy Yung Predictive analytics for dummies: 2nd edition. A Wiley Brand, 2016. 464 p.
2. Antony Unwin Graphical Data Analysis with R. URL: https://www.routledge.com/downloads/K25332/Chapter_1.pdf
3. Graphical Residual Analysis - Initial Model URL: <https://www.itl.nist.gov/div898/handbook/pmd/section6/pmd614.htm>
4. С.М. Лапач, А.В. Чубенко, П.М. Бабіч Статистичні методи в медико-біологічних дослідженнях з використанням Excel –2 вид. перероб. і доп. –К.: 2001, Моріон. – 408с.
5. Теорія планування експериментів: Виконання розрахунково-графічної роботи: навч. посіб. для студ. спеціалізації «Технологія машинобудування» / С.М. Лапач –Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2020. – 86 с. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/38858>
6. С.М. Лапач Регресійний аналіз. Процесний підхід / Математичні машини і системи, 2016, № 1. С.129–138.
7. С.М. Лапач, С.Г. Радченко Основні проблеми побудови регресійних моделей // Математичні машини і системи, 2012, № 4, С. 125–133.